

УДК 351.86:355.23

DOI: 10.35432/tisb342025359601

Олег Маслій

*доктор педагогічних наук, професор,
заступник начальника академії з навчальної роботи,
Військова академія (м. Одеса)
<https://orcid.org/0000-0003-2809-2763>
e-mail: mon2369@ukr.net*

Володимир Луханін

*начальник кафедри управління повсякденною діяльністю підрозділів,
Військова академія (м. Одеса)
<https://orcid.org/0000-0003-3006-1974>
e-mail: Stels_68@ukr.net*

Тарас Остапчук

*кандидат педагогічних наук, доцент,
начальник кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін,
Військова академія (м. Одеса)
<https://orcid.org/0000-0001-7461-5508>
e-mail: tarstepos@gmail.com*

Сергій Попов

*доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри управління повсякденною діяльністю підрозділів,
Військова академія (м. Одеса)
<https://orcid.org/0000-0002-0729-9581>,
e-mail: popov.sa@ukr.net*

Олександр Чебан

*кандидат наук з державного управління, доцент,
старший викладач кафедри управління повсякденною діяльністю підрозділів,
Військова академія (м. Одеса)
<https://orcid.org/0000-0002-4087-0698>
e-mail: alex30cheban@gmail.com*

ПУБЛІЧНО-ВІЙСЬКОВЕ УПРАВЛІННЯ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВИМ СПІВРОБІТНИЦТВОМ: АСПЕКТ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ СПЕЦІАЛІСТІВ

У статті розглядається актуальність та теперішні проблеми публічно-військового управління цивільно-військовим співробітництвом (ЦВС), яке є: особливим способом взаємодії структур Збройних Сил України із суб'єктами цивільного середовища; специфічною допомогою військових цивільному населенню, насамперед у плані його захисту та життєзабезпечення і, навпаки, підтримкою цивільним середовищем військових структур в успішному виконанні бойових завдань. Поточний бойовий досвід засвідчив здатність ЦВС ефективно вирішувати кризові ситуації, надавати гуманітарну допомогу, протидіяти пропаганді ворога тощо.

Аналіз наукових праць дозволив визначити основні напрямки вдосконалення системи цивільно-військового співробітництва, один з яких стосується вдосконалення підготовки

військових спеціалістів, здатних взаємодіяти із суб'єктами цивільного середовища, зокрема в кризових ситуаціях. Нині їх підготовку (на першому (бакалаврському) рівні освіти) розглянуто за освітньо-професійною програмою «Цивільно-військові відносини» зі спеціальності в правничій освіті. Визнано, що правові механізми є важливими для реалізації ЦВС, але в поєднанні з іншими базовими механізмами. Також, недоцільно здійснювати підготовку військових спеціалістів для ЦВС за спеціальностями «Військове управління (за видами збройних сил)» та «Забезпечення військ (сил)», оскільки їх об'єкти вивчення не передбачають співробітництво між цивільним та військовим середовищами.

Доведено, що предмет діяльності ЦВС повністю відповідає предметній галузі і компетентностям стандарту спеціальності «Публічне управління та адміністрування». Обґрунтовано необхідність її застосування для підготовки військових спеціалістів за освітньо-професійною програмою для другого (магістерського) рівня вищої освіти. Пропонується дослідити: внесення змін до Переліку військово-облікових спеціальностей і «Класифікатора професій» з урахуванням набутого досвіду ЦВС; механізми, які б забезпечували його реалізацію у вимірі держави, спираючись на відповідну державну політику.

Ключові слова: публічно-військове управління, цивільно-військове співробітництво, підготовка спеціалістів, населення, підтримка, механізми, взаємодія, спеціальність, освітньо-професійна програма середовище.

Oleg Masliy

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Deputy Head of the Academy for Academic Affairs, Military Academy (Odesa)
<https://orcid.org/0000-0003-2809-2763>
e-mail:mon2369@ukr.net*

Volodymyr Lukhanin

*Head of the Department of Management of Daily Activities of Units,
Military Academy (Odesa)
<https://orcid.org/0000-0003-3006-1974>
e-mail:Stels_68@ukr.net*

Taras Ostapchuk

*Candidate of Pedagogical Sciences (Phd), Associate Professor,
Head of the Department of Humanities and Socio-Economic Disciplines,
Military Academy (Odesa)
<https://orcid.org/0000-0001-7461-5508>
e-mail:tarstepos@gmail.com*

Serhiy Popov

*Doctor of Science in Public Administration, Professor,
Professor at the Department of Daily Operations Management,
Military Academy (Odesa)
<https://orcid.org/0000-0002-0729-9581>
e-mail:popov.sa@ukr.net*

Oleksandr Cheban

*Candidate of public administration (Phd), Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Daily Operations Management,
Military Academy (Odesa)
<https://orcid.org/0000-0002-4087-0698>
e-mail:alex30cheban@gmail.com*

PUBLIC-MILITARY MANAGEMENT OF CIVIL-MILITARY COOPERATION: ASPECT OF TRAINING MILITARY SPECIALISTS

The article examines the relevance and current problems of implementing state-military management of civil-military cooperation (CIMIC), which is: a special way of interaction between the structures of the Armed Forces of Ukraine with the subjects of the civilian environment; mutual assistance of the military to the civilian population, primarily in terms of its protection and life support and, conversely, support by the civilian environment of military structures in the successful performance of their combat missions. Current combat experience has demonstrated the ability of the CIMIC to effectively resolve crisis situations, provide humanitarian assistance, counteract enemy propaganda, etc.

The analysis of scientific works allowed us to identify the main areas of improvement of the civil-military cooperation system, one of which concerns the improvement of the training of military specialists capable of interacting with subjects of the civilian environment, in particular in crisis situations. Currently, their current training (at the first (bachelor's) level of education) is carried out according to the educational and professional program "Civil-Military Relations" with a specialty in legal education. It is recognized that legal mechanisms are important for the implementation of the CIMIC, but in combination with other basic mechanisms. Also, it is inappropriate to train military specialists for the CIMIC in the specialties "Military Management (by types of armed forces)" and "Supply of troops (forces)", since their objects of study do not provide for interaction between the civilian and military environment.

It is proven that the subject matter of the CIMIC activity fully corresponds to the subject area and competencies of the standard of the specialty "Public Administration and Administration". The need for its use for training military specialists according to the educational and professional program for the second (master's) level of higher education is substantiated. It is proposed to investigate: making changes to the List of Military Accounting Specialties and the "Classifier of Professions" taking into account the acquired experience of civil-military cooperation; mechanisms that would ensure its implementation at the state level, based on the relevant state policy.

Keywords: public-military management, civil-military cooperation, specialist training, population, support, mechanisms, interaction, specialization, educational and professional program, civilian environment.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Цивільно-військове співробітництво є: одним із основних (відносно новим) видів діяльності Збройних силах України (ЗСУ), яке впроваджено у межах реалізації відповідного пріоритету реформи ЗСУ; запозиченим нововведенням із досвіду Збройних сил зарубіжжя, зокрема країн-учасниць НАТО [1]. Це нововведення є соціальним і масштабним за характером, що обумовлює утруднення щодо його втілення.

Сутність ЦВС полягає в особливому виді взаємодії структур ЗСУ із цивільним середовищем (ЦС), спрямованого на: підтримку військовими цивільного населення (ЦН), насамперед, щодо його захисту і життєзабезпечення; допомогу ЦС військовим щодо успішного виконання їх бойових завдань. Необхідність ЦВС засвідчує аналітична доповідь «ЦВС у захисті населення під час війни в Україні» [2, с. 4-5], де висвітлено вражаючі реалії цієї війни і справжній геноцид українського народу. Так, протягом 2022 - 2023 р.р. понад 10 тис. цивільних осіб загинули (з них - понад 560 діти), 18,5 тис. пораненні, 13,5 млн (з них 3,5 млн дітей) залишили своє житло; близько 6 млн – є біженцями, 8 млн – є внутрішньо переміщеними, а 11 тис. осіб вважаються безвісти зниклими; значна кількість загиблих і постраждалих зазнали тортур і сексуального насильства від окупантів; а житло населення, соціальна інфраструктура масово зруйновані снарядами, бомбами, дронами і ракетами.

Набутий бойовий досвід демонструє реальну спроможність структур ЦВС ефективно взаємодіяти з суб'єктами ЦС, підтримувати ЦН, зокрема щодо його захисту, розв'язувати

кризові ситуації, надавати гуманітарну допомогу, протидіяти пропаганді ворога, інше. Водночас, суб'єкти ЦС здійснюють дієву підтримку виконанню бойових завдань ЗСУ. Нова Доктрина «ЦВС» [3] поглиблює розуміння сучасних спроможностей ЦВС, його фундаментальних засад і механізмів реалізації. Проте, існує необхідність їх подальшого вдосконалення, що наблизитиме нашу Перемогу у теперішній війні рф проти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Аналіз попередніх напрацювань засвідчив досить високу активність науково-прикладного дискурсу щодо вирішення проблем реалізації ЦВС в Україні, зокрема в аспекті: організаційно-правових засад; втілення і застосування досвіду зарубіжжя в бойових умовах та підготовки військових кадрів. Привертають увагу праці О. Куткова, І. Чобіт, В. Фітьо, О. Мінко, І. Ушакова, О. Бериславської, В. Бондара, Р. Кайдалова, О. Бондаренко, Д. Павлова, Ю. Руснака, інші.

Так, І. Чобіт (2022) і В. Фітьо (2021) [4, 5] комплексно аналізують: - історію витоків ЦВС, еволюцію формування і функціонування його механізмів та роль його структур у ЗСУ, опираючись на досвід АТО і миротворчих операцій; - ефективність ЦВС у другій половині ХХ – на початку ХХІ століть; - функціонування і розвиток органів СІМІС у період протистояння воєнно-політичних блоків та після цього періоду, а також наголошують на необхідності підготовки кадрів для ЦВС, здатних протидіяти гібридному впливу ворога, налагоджувати взаємодію з ЦН. Ці напрацювання є вагомими, зокрема для втілення у навчальний процес.

З огляду на положення нової Доктрини «ЦВС», корисною для покращення підготовки спеціалістів ЦВС є праця О. Мінко (2022) [6], який: - актуалізує кадрові та організаційно-штатні проблеми ЦВС у Національній гвардії України (НГУ), зокрема в районах ведення бойових дій; - пропонує командирам тактичного рівня типові сценарії щодо розуміння необхідних сил і засобів ЦВС для прийняття рішення з ефективною його організації у зазначених районах. Використання цих сценаріїв у підготовці командирів цього рівня сприятиме поширенню і утвердженню розуміння ролі та місця ЦВС у ЗСУ, оскільки керівники є однією із першорядних рушійних сил щодо його утвердження у військах.

Твердження О. Мінко доповнюють думки Р. Кайдалова, О. Бондаренко, Д. Павлова (2022) [7], які, аналізуючи основні напрями ЦВС у складі ЗСУ і НГУ, наголошують на: - необхідності безперервного здійснення ЦВС в районах бойових дій і решті території України, як способу підвищення іміджу військ; - незначних фінансових витратах на ЦВС і його обмежену участь у великих інфраструктурних проєктах із-за браку ресурсів; - необхідності удосконалення ЦВС в НГУ щодо інформування про необхідність евакуації ЦН з небезпечних районів і оптимізації діяльності структур ЦВС НГУ в умовах війни.

В. Бондар, О. Бериславська, Ю. Руснак, І. Ушаков досліджують переважно організаційно-правові засади ЦВС. Так, О. Бериславська (2019) [8]: - аналізує роль ЦВС в системі публічного управління (ПУ), етапи його розвитку, систематизує організаційно-правові заходи на шляху створення сучасної концепції ЦВС; формулює поняття «ЦВС», яке у поєднанні з визначенням мети, завдань і принципів ЦВС розглядає, як основу для побудови перспективної моделі управління підготовкою його фахівців. І. Ушаков (2023) [9]: - аналізує механізми реалізації ЦВС на рівні сектору безпеки і оборони (СБіО) України; поняття і класифікацію цих механізмів та шляхи їх вдосконалення; - зазначає, що формування міжвідомчих правових засад ЦВС на рівні СБіО України узгоджується з європейськими стандартами. Також, він виділяє проблеми: - низький рівень взаємодії складових СБіО України та розуміння державними посадовцями засад ЦВС, розвитку міжнародної взаємодії у цій сфері; - навчання спеціалістів ЦВС кризовим і стратегічним комунікаціям та плануванню, розумінню «цільової аудиторії» в аспекті особливостей формування наративів; - особливостей протидії новим засобам зовнішньої агресії у порівнянні з традиційними способами ведення війни, інше. Ю. Руснак (2024) [10]: - приділяє увагу аналізу розвитку правового регулювання ЦВС у 2014–2022 рр. в бойових умовах (з врахуванням міжнародного досвіду), спрямованого

на оптимізацію взаємодії військових і ЦН для забезпечення ефективної підтримки населення; - наголошує на значній ролі вітчизняного ЦВС в широкомасштабній війні рф проти України; - опирається на думку інших авторів і пропонує прийняти окремий Закон щодо ЦВС, де необхідно визначити основні принципи, завдання і механізми взаємодії військових і ЦН.

Розуміння сучасної системи ЦВС в Україні розкриває О. Кутков (2024) [11], який:

розглядає: - механізми державного регулювання ЦВС, як ключові у забезпеченні національної безпеки (НБ) України в умовах динаміки воєнно-політичних змін; - ЦВС, як важливу складову, що інтегрує зусилля військових структур, органів влади і громадськості з метою вирішення кризових ситуацій, гуманітарних проблем і протидії гібридним загрозам; - адаптацію міжнародного досвіду ЦВС (передусім країн-членів НАТО) до вітчизняних реалій, як спосіб посилення ефективності ЗСУ; - реалізацію принципів ЦВС, як основу для забезпечення ефективного виконання військових завдань і, водночас, для формування позитивного ставлення громадськості до ЗСУ, що підвищить моральний дух ЦН і загальну згуртованість суспільства; - розгортання структур ЦВС на стратегічному, оперативному і тактичному рівнях, як багаторівневий спосіб вирішення військових та невійськових завдань;

пропонує вдосконалити законодавчу базу, зокрема щодо втілення: багаторівневої організації ЦВС, міжнародних стандартів, якості підготовки військових кадрів і міжнародної співпраці, що сприятиме зміцненню обороноздатності держави, довіри до військових, безпеки громадян і стабільності в умовах сьогодення.

Праці О. Куткова Ю. Руснака, І. Ушакова є вагомими для ініціювання розробки державної політики щодо ЦВС в Україні та механізму її реалізації в масштабі країни.

В. Бондар (2024) [12]: - розглядає інструментальну теорію права, як основу для розвитку правових засобів в різних видах суспільних відносин; - важливо, що обґрунтовує сферу взаємодії, як комплекс правових, комунікативних і інформаційних складових, раціонально спланованих заходів співпраці суб'єктів різної правової природи; - вказує на суттєві правові і управлінські відмінності суб'єктів ЦВС, досягнення спільних цілей яких забезпечують правові засоби, зокрема інструменти дискреційного права. Вагомим є також твердження дослідника, що сфера діяльності ЦВС комплексно поєднує основний процес та забезпечувальні складові.

Концептуально підготовку спеціалістів ЦВС дослідила О. Бериславська (2022) [13] та зазначила, що спільно із замовником (Управлінням Генерального штабу (ГШ) ЗСУ) Військовим інститутом Київського національного університету було розроблено Професійний стандарт (Стандарт) офіцера тактичного рівня ЗСУ за ВОС 850400 «Цивільно-військове співробітництво» та освітньо-професійну програму (ОПП) «Цивільно-військові відносини», де базовою обрано правничу освіту (галузь знань 08 Право за спеціальністю 081 Право) та міждисциплінарний підхід до формування компетентностей, зокрема щодо загальновійськової та психологічної підготовки, юридичних аспектів ЦВС. Проте, ці твердження потребують більш поглиблено вивчення, а також порівняння з іншими спеціальностями, оскільки зазначені компетентності лише частково формують військового спеціаліста ЦВС тактичного рівня.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Передусім зазначимо, що проаналізовані праці опубліковані у фахових виданнях (категорії Б) різних спеціальностей (технічних, військових, економічних, менеджменту, публічного управління та адміністрування (розділ «механізми публічного управління»), державної безпеки, права, психології, забезпечення військ (сил), озброєння та військової техніки), а дисертації захищено за спеціальностями: історія та археологія, публічне управління та адміністрування. При цьому підготовка спеціалістів ЦВС розглядається за спеціальністю правової освіти. Тобто, нині відсутнє усталене розуміння, до якої спеціальності відноситься сфера ЦВС. Тому, важливо дослідити [14]: яка освітня спеціальність є принципово доцільною для підготовки військових спеціалістів ЦВС?

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою цієї статті є обґрунтування підходу до вибору спеціальності, за якою доцільно здійснювати підготовку військових спеціалістів для структур ЦВС у складі ЗСУ, здатних реалізувати відповідні функції і завдання держави в умовах сучасних викликів та загроз НБ України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Порівнюючи назви Стандарту «Цивільно-військове співробітництво» та ОПП «Цивільно-військові відносини», постає питання: чи доцільно у даному разі застосовувати термін «відносини»? Великий тлумачний словник сучасної української мови (Словник) [15, с.175], трактує поняття «відносини» як *стосунки, зв'язки, взаємини між ким-небудь*. Такі відносини можуть: сформуватися під час спілкування, співіснування та спільної діяльності; мати позитивний, негативний або нейтральний характер та без певних зобов'язань. Словник [15, с. 1367] поняття «співробітництво» трактує, як *спільну діяльність, спільні дії*. Тобто, вразі співпраці прояв міжособистісних відносин не є обов'язковим; правові ж відносини можуть бути завчасно визначені. Зазначені поняття є поширеними у сфері ПУА. Зокрема, в Енциклопедії державного управління (ДУ) [16]:

- поняття «відносини» розглядається у контексті: *соціальні, економічні, суспільні, організаційні і міжбюджетні відносини, правовідносини, відносини органів місцевого самоврядування, державно-церковні відносини, інше*. Так, суспільні відносини розуміються [17, с. 583], як соціальні зв'язки між людьми, у які вони вступають у процесі *соціально-економічної, соціальної, політичної, духовної взаємодії* щодо обміну цінностями, реалізації соціальних статусів, соціальної залежності та влади тощо;

- поняття «співробітництво» використовується в аспекті: *економічного, міжнародного, міжрегіонального співробітництва; його організації; партнерства і співробітництва України з НАТО, транскордонного співробітництва*. Останнє розуміється, як будь-які спільні дії, спрямовані на встановлення відносин (зв'язків) різної спрямованості між регіонами, громадами і органами публічної влади на *основі договорів, що враховують обопільні інтереси* [18, с. 167, 382]. Тобто, спектр ознак поняття «відносини» є більш широким, ніж для поняття «співробітництво». При цьому, співпраця є однією із форм відносин, яка завжди спрямована на впорядковане досягнення мети спільної діяльності та яка має позитивний характер.

Щодо ЦВС, то, порівнюючи з іншими формами відносин, така діяльність завжди є цілеспрямованою, позитивною, взаємоузгодженою і упорядкованою між її суб'єктами під час досягнення її спільної (взаємовигідної) мети (результату). При цьому, засоби правових відносин (правові механізми) є обов'язковими і важливими для успішного здійснення ЦВС, але у сукупності з іншими основними механізмами, що забезпечують його реалізацію. Тобто, назва ОПП має відповідати контексту Стандарту [13]. Універсальний системно-діяльнісний підхід [19, с. 70] дозволяє з'ясувати роль та місце правових механізмів у сфері ЦВС. Згідно цього підходу, ЦВС розглядається, як діяльність, яка є відкритою системою. Головні її внутрішні взаємозв'язані елементи включають: процес ЦВС, управлінську (організація, планування, мотивація, контроль) і забезпечувальну (способи, засоби та ресурси, що забезпечують ЦВС) складові, а також основні (обов'язкові) супровідні складові (навчання, дослідження, комунікація, методологічне та технологічне забезпечення, культура). Оскільки структури ЦВС є державними інституціями, то зовнішніми елементами цієї системи є механізми публічного управління (ПУ) (організаційні, правові, фінансові, економічні, інформаційні, інші), що забезпечують належне (міжсуб'єктне, міжсекторне) функціонування ЦВС. Тобто, правові механізми є зовнішніми елементами для цієї системи і такими, що уводяться у дію відповідними нормативно-правовими актами (НПА). Далі пояснимо: чому саме мова йде про механізми ПУ?

Розглядаючи підготовки офіцерів ЦВС за спеціальністю «Право», проаналізуємо:

по-перше, стандарти вищої освіти першого (бакалаврського) [20] та другого (магістерського) [21] рівнів вищої освіти в аспекті їх *об'єктів вивчення* (табл. 1), унаслідок

чого з'ясовано, що вони суттєво віддалені від змісту положень Доктрини «ЦВС»;

Таблиця 1

Порівняння стандартів вищої освіти першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої правничої освіти: аспект їх об'єктів вивчення

Стандарт вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої правничої освіти	<i>Об'єктом вивчення є:</i> право як соціальне явище. Вивчення права та його джерел ґрунтується на правових доктринах, цінностях і принципах, в основі яких покладені права та основоположні свободи людини.
Стандарт вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої правничої освіти	<i>об'єктом вивчення є:</i> право як соціальне явище та особливості його застосування, що ґрунтуються на правових цінностях та принципах, в основі яких покладені людська гідність та верховенство права.

Джерело: сформовано авторами на основі [20], [21]

по-друге, запропоновані в роботі [13] *компетентності* з підготовки офіцерів ЦВС за спеціальністю «Право» на засадах міждисциплінарного підходу, унаслідок чого виявлено, що втрачено особливості механізмів реалізації Доктрини «ЦВС» [3] щодо: оцінювання стану ЦС, міжсуб'єктної взаємодії і комунікації; планування заходів ЦВС, їх координації і реалізації з підтримки військовими суб'єктів ЦС і, навпаки, останніми перших; розуміння психології поведінки соціальних суб'єктів ЦС та їх культури, інше.

Тобто, пряме застосування цих стандартів для підготовки військових спеціалістів ЦВС у межах міждисциплінарного підходу є проблематичним, оскільки правнича освіта є частково доцільною, але не враховує діяльність у сфері ЦВС згідно положень Доктрини «ЦВС» [3].

Виходячи з того, що структури ЦВС є державними інституціями, то, опираючись на Енциклопедію ДУ, можна застосувати терміни «міжсекторне (міжсекторальне)» та / або «міжсуб'єктне». Перше словосполучення використовується у контексті [22, с. 26, 257, 439, 440]: *міжсекторного соціального партнерства, міжсекторальних пріоритетів, елементів і стандартів*. Інший термін використано в Доктрині «ЦВС», яка заснована на міжсуб'єктній взаємодії. Проте, з позиції ДУ маємо взаємодію між військовим і цивільним секторами. Тобто, ці терміни можна розглядати, як синоніми.

Для обґрунтування вибору спеціальності з підготовки військових спеціалістів ЦВС передусім сформуємо загальне уявлення про предмет діяльності у цій сфері, а саме:

по-перше, ст. 1 (абзац 29) закону України (ЗУ) «Про оборону» [23] формулює оновлене трактування терміну «ЦВС», яке стисло визначає *предмет діяльності* у сфері ЦВС, як комплекс заходів ЗСУ, інших законодавчо утворених військових формувань щодо координації взаємодії з органами публічної влади та громадськістю з метою створення сприятливих умов для виконання ЗСУ покладених на них завдань та функцій;

по-друге, ст. 12 ЗУ «Про ЗСУ» [24] визначає, що *предмет діяльності* у сфері ЦВС є одним із основних у діяльності ЗСУ, яка здійснюється органами військового управління (ОВУ), командирами і начальниками всіх рівнів відповідно до вимог НПА, що регулюють відносини у сфері оборони.

по-третє, Доктрина «ЦВС» [3], затверджена Головнокомандувачем ЗСУ (від 04.10.2025 р.), формує загальне уявлення про особливості *предмету діяльності* ЦВС у складі ЗСУ, визначає його фундаментальні засади під час виконання ЗСУ завдань за призначенням у мирний час та під час дії правового режиму воєнного стану (особливого періоду, війни).

Зазначене вище концептуально визначає базові нормативно-правові та методологічні

засади *предмету діяльності* посадових осіб ОВУ, з'єднань, військових частин, підрозділів ЗСУ (інших складових Сил оборони України) у сфері ЦВС під час дії правового режиму воєнного стану (особливого періоду, війни). Далі предмет діяльності ЦВС конкретизується наступним:

по-перше, ст. 15, п. 4 ЗУ «Про НБ України» [25] визначає, що Міністерство оборони України (МОУ) є центральним органом виконавчої влади і військового управління, якому, згідно ст. 1 Положення «Про МОУ» [26], підпорядковані ЗСУ, до складу яких відноситься ГШ, а останній включає головну структуру з ЦВС. Це дозволяє стверджувати, що МОУ реалізує функції і завдання держави шляхом публічно-військового управління (ПВУ), зокрема в аспекті ЦВС. Тобто, МОУ (разом із зазначеними інституціями) відноситься до системи органів ПУ;

по-друге, згідно ст. 2 ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу» [27] та п. 3 Загальних положень ЗУ «Про Статут внутрішньої служби ЗСУ» [28], військова служба є державною службою (ДС) особливого характеру, яка є невід'ємною складовою ПУА.

Виходячи з цього стверджуємо, що предмет діяльності, структури ЦВС та ДС належать до *предметної області* стандарту спеціальності «ПУА». Зокрема, об'єктом вивчення для стандарту вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти є [29]: - принципи і закономірності функціонування системи ПУА, як сукупності *інститутів державного управління, місцевого самоврядування, громадянського суспільства* відповідно до покладених на них державою функцій і повноважень; - *відносини, явища, процеси, моделі і механізми*, що характеризують прояви ПУА на вищому, центральному, регіональному і місцевому рівнях.

З огляду на положення Доктрини «ЦВС», важливим є те, що у межах цього стандарту [29] вивчається взаємовплив структур ЦВС (згідно визначених державою функцій і повноважень) та суб'єктів ЦС і відносини, вищим проявом яких є співробітництво. Також, важливими для підготовки офіцерів ЦВС тактичного рівня є компетентності цієї спеціальності [29], які цілком відповідають його функціям і завданням. Зокрема, особливо вагомими є спеціальні компетентності СК01, СК03, СК05 та СК06, які спрямовані на формування здатності щодо: - налагодження соціальної взаємодії, співробітництва, попередження і розв'язання конфліктів; - організації інформаційно-аналітичного забезпечення управлінських процесів, використовуючи сучасні інформаційні ресурси і технології; - представлення органів ПУ у відносинах з іншими державними органами і органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, підприємствами, установами і організаціями незалежно від форм власності, громадянами і налагоджувати ефективні комунікації з ними; - здійснення професійної діяльності, враховуючи потреби забезпечення НБ України.

Щодо міждисциплінарного характеру стандарту спеціальності «ПУА», слушними є думки фундаторів теорії державного управління (ТДУ) В. Бакуменко, В. Князева, Ю. Ковбасюка [17, с. 691; 646-648], які стверджують, що: - в аспекті філософії державного управління ТДУ є комплексною, міждисциплінарною галуззю знань, яка вивчає *зв'язок з іншими видами суспільної діяльності та ціннісно-смысловими вимірами життєдіяльності людини й суспільства*; - формування ТДУ спирається на досягнення *політології, історії держави, конституційного та адміністративного права, менеджменту, соціології, економіки, психології, кібернетики, інформатики, синергетики, теорії систем* тощо. Виходячи з цих думок, доводимо, що підготовка військових спеціалістів ЦВС тактичного рівня має здійснюватися за спеціальністю «ПУА».

Побудова ОПП для другого (магістерського) рівня вищої освіти (на 90 кредитів) має свої особливості. Наприклад, ОПП «Механізми реалізації ЦВС» має включати: *Блок 1 «Обов'язкові компоненти ОПП»* (обсягом 33 кредити), який заснований на освітніх компонентах «Циклу загальної підготовки» (небільше 18 кредитів, реалізує компетентності стандарту спеціальності «ПУА») та «Циклу професійної підготовки»: військове стажування та магістерська робота (15 кредитів); *Блок 2 «Військові компоненти ОПП»* (33 кредити), який

заснований на освітніх компонентах: - «Циклу військово-професійної підготовки» (24 кредити), де обов'язковими є Командний курс тактичного рівня L-1С [30] (20 кредитів) і фізичне виховання, спеціальна фізична підготовка (4 кредити); - «Циклу військово-спеціальної підготовки» (13 кредитів), компоненти якого формують військового спеціаліста ЦВС згідно положень Доктрини «ЦВС» [3]; *Блок 3 «Вибіркові компоненти ОПП»* (24 кредити), заснований на освітніх компонентах, що поглиблюють компетентності слухачів за їх бажанням, у т. ч. щодо механізмів ПВУ ЦВС, інших складових ПУА тощо.

Можливість підготовки військових спеціалістів ЦВС за військовими спеціальностями обмежена, оскільки спеціальності: - К5 «Військове управління (за видами збройних сил)» [31] має об'єкт вивчення щодо взаємодії і взаємного впливу начальників і підлеглих, застосування угруповань військ (сил), створення та читання знакових систем.); - К6 «Забезпечення військ (сил)» [32] має об'єкт вивчення та/або діяльності щодо взаємодії і взаємного впливу начальників, підлеглих та колег, експлуатації та бойового застосування озброєння та військової техніки, створення та читання знакових систем. Тобто, ці об'єкти вивчення розглядають внутрішні процеси в ЗСУ і не враховують співпрацю із зовнішнім середовищем.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Вивчення досвіду теперішньої війни росії проти України підтверджує дієву значущість використання структур ЦВС у складі ЗСУ та доводить їх реальну необхідність у складі інших складових Сил оборони. Основоположну систему керівних засад визначає оновлена Доктрина «Цивільно-військового співробітництва», яка розкриває механізми реалізації ЦВС у повсякденній діяльності та під час бойового застосування військ.

Керівництво системою ЦВС визначило напрями її удосконалення, зокрема в аспекті покращення підготовки військових спеціалістів, спроможних взаємодіяти з цивільним середовищем, у тому числі у кризових ситуаціях. Нині для підготовки цих спеціалістів реалізується міждисциплінарний підхід до розробки Професійного стандарту офіцера тактичного рівня ЗСУ «Цивільно-військове співробітництво» та освітньо-професійної програми «Цивільно-військові відносини» згідно вимог стандарту вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право.

Доведено, що доцільно: використати термін «співробітництво», оскільки він відповідає сутності Доктрини «ЦВС», як організована і унормована взаємодія цивільного і військового середовищ; звернути увагу на те, що правова освіта зосереджена на сфері правотворчості і правозастосуванні. Також недоцільно використовувати військові спеціальності К5 «Військове управління (за видами збройних сил)» і К6 «Забезпечення військ (сил)», оскільки їх об'єкти вивчення виключають співробітництво з цивільним середовищем.

Обґрунтовано, що предмет діяльності ЦВС повністю відповідає предметній області стандарту спеціальності «ПУА». Він включає необхідні компетентності для підготовки зазначених спеціалістів. Подальші дослідження необхідно спрямувати на внесення змін до:

- Переліку військово-облікових спеціальностей шляхом його розширення у групі 85 «Спеціальності юридичного профілю» з врахуванням вже напрацьованого досвіду; змінити найменування цієї групи, яке б включало і спеціальності ЦВС (приміром, «Спеціальності ЦВС та юридичного профілю») або виділити їх в окрему групу;

- Національного класифікатора України ДК 003:2010 «Класифікатор професій», де виокремити узагальнену назву професії (як-от, офіцер тактичного рівня ЗСУ) і назви типових професій, як-от: - офіцер підрозділу ЦВС КСВ (командування виду ЗСУ, окремого роду військ (сил)); офіцер підрозділу ЦВС ОК (ПВК, КМП), офіцер групи ЦВС бригади (батальйону).

Аналіз наукових праць показав, що нині здійснюється пошук механізмів, які б на рівні держави забезпечували реалізацію ЦВС. Особливості його функціонування дозволяють розглядати їх побудову, як поєднання державних і недержавних механізмів, які здійснюють узгоджене управління основним багаторівневим процесом ЦВС.

Список використаних джерел

1. Роль цивільно-військового співробітництва у захисті цивільного населення: досвід України. URL: https://civiliansinconflict.org/wp-content/uploads/2023/10/The-Role-of-CIMIC-in-POC_UKR_Final.pdf.
2. Цивільно-військове співробітництво у захисті населення під час війни в Україні. Разумков центр. Київ-2023. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/02/2024-Sunhurovskiy-CIVIL-WAR-1-F.pdf>.
3. Доктрина «Цивільно-військового співробітництва» ОП 9-0(112) / АJP-3.19: затв. Головнокомандувачем Збройних сил України 04.10.2025 р.
4. Чобіт І.Р. Історичний досвід створення та функціонування органів цивільно-військового співробітництва (друга половина ХХ – початок ХХІ століття). Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія». Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. – Львів, 2022.
5. Чобіт І. Р., Фітьо В. В. Система підготовки фахівців цивільно-військового співробітництва у Збройних Силах України. Застосування Сухопутних військ Збройних Сил України у конфліктах сучасності: зб. тез доповідей наук.-практ. конф., 18 лист. 2021 року. Львів: НАСВ, 2021. С. 175.
6. Мінько В. Базові сценарії залучення сил та засобів цивільно-військового співробітництва до бойових порядків під час виконання завдань за призначенням із врегулювання збройних конфліктів. *Честь і закон* № 2 (81)/2022. С. 18-24.
7. Кайдалов Р., Бондаренко О., Павлов Д. Короткий аналіз діяльності з цивільно-військового співробітництва на сучасному етапі збройної агресії проти України. *Честь і закон* № 3 (82)/2022. С. 22-28.
8. Бериславська, О. (2019). Цивільно-військове співробітництво як вид соціально-правових відносин у системі державного управління. *Соціальний розвиток і безпека*, 9 (2), С. 23-36. URL: <https://doi.org/10.33445/sds.2019.9.2.3>
9. Ушаков І. Механізми реалізації цивільно-військового співробітництва у секторі безпеки і оборони України. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту ДСНС України, Київ, 2023.
10. Руснак Ю. Окремі питання правового регулювання становлення та розвитку цивільно-військового співробітництва у 2014–2022 рр. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України* № 2(81), 2024. С. 67-73.
11. Кутков О. О., Механізм державного регулювання цивільно-військового співробітництва в умовах змін воєнно-політичної обстановки в державі. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. Випуск 5, 2024. С. 96-100.
12. Бондар В.П. Правові засоби цивільно-військової взаємодії між Збройними Силами України та волонтерськими організаціями. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2024. Серія ПРАВО. Випуск 86: частина 3. С. 252-256.
13. Бериславська О. Концептуальні підходи до формування системи управління підготовкою фахівців цивільно-військового співробітництва. *Цивільне право та процес, сімейне право*. 2019 р., № 2 (35) том 1. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2019/tom_1/9.pdf.
14. Луханін В., Попов С., Велисар С. Публічно-військове управління цивільно-військовим співробітництвом: аспект підготовки кадрів. VII Міжнародна науково-практична конференція: Спільні дії військових формувань і правоохоронних органів держави: проблеми

30. Про організацію підготовки офіцерського, сержантського і старшинського складу у вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти та закладах фахової передвищої військової освіти. Наказ Міністерства оборони України від 20.06. 2024 р. № 405. URL: <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/nakaz-ministerstva-oboroni-ukraini-vid-20-06-2024-n-405-pro-organizatsiiu-pidgotovki-ofiterskogo-serzhantskogo-i-starshinskogo-skladu-u-vishchikh-viiskovikh-navchalnikh-zakladakh-viiskovikh-zakladiv>.

31. Стандарт вищої освіти зі спеціальності 253 (К5) Військове управління (за видами збройних сил) для другого (магістерського) рівня вищої освіти. Наказ Міністерства освіти та науки України від 05.04. 2022 р. № 296. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/661/693/d43/661693d4393f6972879406.pdf>

32. Стандарт вищої освіти зі спеціальності 254 (К6) Забезпечення військ (сил) для другого (магістерського) рівня вищої освіти. Наказ Міністерства освіти та науки України від 05.04. 2022 р. № 293. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/2022/Standarty.Vyshchoyi.Osvity/Zatverdzeni.Standarty/01/31/254-Zabezp.viysk-mah.05.04.22.pdf>.

References

1. Rol tsyvilno-viiskovoho spivrobitnytstva u zakhysti tsyvilnoho naseleння: dosvid Ukrainy [The role of civil-military cooperation in protecting the civilian population: the experience of Ukraine]. (2023). Retrieved from https://civiliansinconflict.org/wp-content/uploads/2023/10/The-Role-of-CIMIC-in-POC_UKR_Final.pdf [in Ukrainian].

2. Tsyvilno-viiskove spivrobitnytstvo u zakhysti naseleння pid chas viiny v Ukraini [Civil-military cooperation in the protection of the population during the war in Ukraine]. (2023). Razumkov Centre. Kyiv. Retrieved from <https://razumkov.org.ua/images/2024/02/2024-Sunhurovskiyi-CIVIL-WAR-1-F.pdf> [in Ukrainian].

3. Doktryna «Tsyvilno-viiskovoho spivrobitnytstva» OP 9-0(112) / AJP-3.19 [Doctrine "Civil-Military Cooperation" OP 9-0(112) / AJP-3.19]. (2025). Approved by the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine on October 4, 2025 [in Ukrainian].

4. Chobit, I. R. (2022). Istorychnyi dosvid stvorennia ta funktsionuvannia orhaniv tsyvilno-viiskovoho spivrobitnytstva (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittia) [Historical experience of the creation and functioning of civil-military cooperation bodies (second half of the 20th – beginning of the 21st century)]. (PhD Thesis). Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy, Lviv [in Ukrainian].

5. Chobit, I. R., & Fito, V. V. (2021). Systema pidhotovky fakhivtsiv tsyvilno-viiskovoho spivrobitnytstva u Zbroinykh Sylakh Ukrainy [The system of training civil-military cooperation specialists in the Armed Forces of Ukraine]. Zastosuvannia Sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy u konfliktakh suchasnosti — Application of the Ground Forces of the Armed Forces of Ukraine in modern conflicts, 175 [in Ukrainian].

6. Minko, V. (2022). Bazovi stsenarii zaluchennia syl ta zasobiv tsyvilno-viiskovoho spivrobitnytstva do boiovykh poriadkiv pid chas vykonannia zavdan za pryznachenniam iz vrehuliuвання zbroinykh konfliktiv [Basic scenarios of involving forces and means of civil-military cooperation in combat orders during the performance of assigned tasks for the settlement of armed conflicts]. Chest i zakon — Honor and Law, 2(81), 18-24 [in Ukrainian].

7. Kaidalov, R., Bondarenko, O., & Pavlov, D. (2022). Korotkyi analiz diialnosti z tsyvilno-viiskovoho spivrobitnytstva na suchasnomu etapi zbroinoi ahresii proty Ukrainy [A brief analysis of civil-military cooperation activities at the current stage of armed aggression against Ukraine]. Chest i zakon — Honor and Law, 3(82), 22-28 [in Ukrainian].

8. Beryslavska, O. (2019). Tsyvilno-viiskove spivrobitnytstvo yak vyd sotsialno-pravovykh vidnosyn u systemi derzhavnoho upravlinnia [Civil-military cooperation as a type of socio-legal

relations in the system of public administration]. *Sotsialnyi rozvytok i bezpeka — Social Development and Security*, 9(2), 23-36. Retrieved from <https://doi.org/10.33445/sds.2019.9.2.3> [in Ukrainian].

9. Ushakov, I. (2023). *Mekhanizmy realizatsii tsyvilno-viiskovoho spivrobotnytstva u sektori bezpeky i oborony Ukrainy* [Mechanisms for the implementation of civil-military cooperation in the security and defense sector of Ukraine]. (PhD Thesis). Institute of Public Administration and Research in Civil Protection, Kyiv [in Ukrainian].

10. Rusnak, Yu. (2024). *Okremi pytannia pravovoho rehuliuвання stanovlennia ta rozvytku tsyvilno-viiskovoho spivrobotnytstva u 2014–2022 rr.* [Selected issues of legal regulation of the formation and development of civil-military cooperation in 2014–2022]. *Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen NUOU*, 2(81), 67-73 [in Ukrainian].

11. Kutkov, O. O. (2024). *Mekhanizm derzhavnoho rehuliuвання tsyvilno-viiskovoho spivrobotnytstva v umovakh zmin voienno-politychnoi obstanovky v derzhavi* [Mechanism of state regulation of civil-military cooperation under conditions of changes in the military-political situation in the state]. *Dniprovskiyi naukoviyi chasopys publicnogo upravlinnia, psykholohii, prava*, 5, 96-100 [in Ukrainian].

12. Bondar, V. P. (2024). *Pravovi zasoby tsyvilno-viiskovoi vzaiemodii mizh Zbroinymy Sylamy Ukrainy ta volonterskymy orhanizatsiyamy* [Legal means of civil-military interaction between the Armed Forces of Ukraine and volunteer organizations]. *Naukoviyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriya PRAVO*, 86(3), 252-256 [in Ukrainian].

13. Beryslavska, O. (2019). *Kontseptualni pidkhody do formuvannia systemy upravlinnia pidhotovkuiu fakhivtsiv tsyvilno-viiskovoho spivrobotnytstva* [Conceptual approaches to the formation of a management system for the training of civil-military cooperation specialists]. *Tsyvilne pravo ta protses, simeine pravo*, 2(35). Retrieved from http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2019/tom_1/9.pdf [in Ukrainian].

14. Lukhanin, V., Popov, S., & Veliksar, S. (2025). *Publichno-viiskove upravlinnia tsyvilno-viiskovym spivrobotnytstvom: aspekt pidhotovky kadriv* [Public-military management of civil-military cooperation: the aspect of personnel training]. *Spilni dii viiskovykh formuvan i pravookhoronnykh orhaniv derzhavy*, 424-426 [in Ukrainian].

15. Busel, V. T. (Ed.). (2007). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv, Irpin: Perun [in Ukrainian].

16. Pokazhchyk «Entsyklopedii derzhavnoho upravlinnia» [Index of the "Encyclopedia of Public Administration"]. Retrieved from https://ipa.karazin.ua/wp-content/themes/kbuapa/filesforpages/other/encyclopedia_20120217.pdf [in Ukrainian].

17. Kovbasiuk, Yu. V. (Ed.). (2011). *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia: Vol. 1. Teoriia derzhavnoho upravlinnia* [Encyclopedia of Public Administration: Vol. 1. Theory of Public Administration]. Kyiv: NADU [in Ukrainian].

18. Kovbasiuk, Yu. V. (Ed.). (2011). *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia: Vol. 5. Terytorialne upravlinnia* [Encyclopedia of Public Administration: Vol. 5. Territorial Management]. Kharkiv: Mahistr [in Ukrainian].

19. Maslii, O. M., Zelenyi, I. I., Maksymenko, Yu. A., Popov, S. A., & Semchak, O. M. (2024). *Natsionalna bezpeka, voienna rozvidka: systemno-diialnisnyi pidkhid do informatsiinoi analityky* [National security, military intelligence: a system-activity approach to information analytics]. *Natsionalni interesy Ukrainy*, 3(3), 535. Retrieved from [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2024-3\(3](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2024-3(3) [in Ukrainian].

20. *Standart vyshchoi osvity zi spetsialnosti 081 Pravo dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity* [Higher education standard in specialty 081 Law for the first (bachelor's) level]. (2022). Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 644. Retrieved from <https://osvita.ua/doc/files/news/870/87071/62f0b98066359796237693.pdf/> [in Ukrainian].

21. *Standart vyshchoi osvity zi spetsialnosti 081 Pravo dlia druhoho (mahisterskoho) rivnia*

vyshchoi osvity [Higher education standard in specialty 081 Law for the second (master's) level]. (2022). Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 643 [in Ukrainian].

22.Kovbasiuk, Yu. V. (Ed.). (2011). Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia: Vol. 7. Derzhavne upravlinnia v umovakh hlobalnoi ta yevropeiskoi intehtratsii [Encyclopedia of Public Administration: Vol. 7. Public Administration in the context of global and European integration]. Kyiv: NADU [in Ukrainian].

23.Law of Ukraine. Pro oboronu [On Defense]. (1992). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, No. 9, Art. 106. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> [in Ukrainian].

24.Law of Ukraine. Pro Zbroini syly Ukrainy [On the Armed Forces of Ukraine]. (1992). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, No. 9, Art. 108. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> [in Ukrainian].

25.Law of Ukraine. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [On National Security of Ukraine]. (2018). Vidomosti Verkhovnoi Rady, No. 31, Art. 241. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian].

26.Cabinet of Ministers of Ukraine. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo oborony Ukrainy [On approval of the Regulations on the Ministry of Defense of Ukraine]. (2014). Decree No. 671. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-п#Text> [in Ukrainian].

27.Law of Ukraine. Pro viiskovyi oboviaziok i viiskovu sluzhbu [On Military Duty and Military Service]. (1992). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, No. 27, Art. 385. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> [in Ukrainian].

28.Law of Ukraine. Pro Statut vnutrishnoi sluzhby ZSU [On the Statute of the Internal Service of the Armed Forces of Ukraine]. (1999). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, No. 22-23, Art. 194. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> [in Ukrainian].

29.Standart vyshchoi osvity za spetsialnistiu 281 «Publichne upravlinnia ta administruvannia» druho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity [Higher education standard in specialty 281 "Public Management and Administration" for the second (master's) level]. (2020). Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1001 [in Ukrainian].

30.Pro orhanizatsiiu pidhotovky ofiterskoho, serzhantskoho i starshynskoho skladu u vyshchikh viiskovykh navchalnykh zakladakh... [On the organization of training for officers, sergeants and petty officers in higher military educational institutions...]. (2024). Order of the Ministry of Defense of Ukraine No. 405. Retrieved from <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/nakaz-ministerstva-oboroni-ukraini-vid-20-06-2024-n-405> [in Ukrainian].

31.Standart vyshchoi osvity zi spetsialnosti 253 (K5) Viiskove upravlinnia (za vydamy zbroinykh syl) dlia druho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity [Higher education standard in specialty 253 Military Management for the second (master's) level]. (2022). Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 296 [in Ukrainian].

32.Standart vyshchoi osvity zi spetsialnosti 254 (K6) Zabezpechennia viisk (syl) dlia druho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity [Higher education standard in specialty 254 Provision of Troops (Forces) for the second (master's) level]. (2022). Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 293 [in Ukrainian].